

WYROK TRYBUNAŁU (dziewiąta izba)

z dnia 20 listopada 2014 r. (*)

Uchybienie zobowiązaniom państwa członkowskiego – Dyrektywa 91/676/EWG – Ochrona wód przed zanieczyszczeniami azotanami pochodzenia rolniczego – Niewystarczające określenie wód zanieczyszczonych lub wód, które mogą zostać zanieczyszczone – Niewystarczające wyznaczenie stref zagrożenia – Programy działania – Środki niekompletne

W sprawie C-356/13

mającej za przedmiot skargę o stwierdzenie, na podstawie art. 258 TFUE, uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego, wniesioną w dniu 26 czerwca 2013 r.,

Komisja Europejska, reprezentowana przez E. Manhaevego i K. Herrmann, działających w charakterze pełnomocników, z adresem do doręczeń w Luksemburgu,

strona skarżąca,

przeciwko

Rzeczypospolitej Polskiej, reprezentowanej przez B. Majczyńską, działającego w charakterze pełnomocnika,

strona pozwana,

TRYBUNAŁ (dziewiąta izba),

w składzie: K. Jürimäe (sprawozdawca), prezes izby, M. Safjan i A. Prechal, sędziowie,

rzecznik generalny: J. Kokott,

sekretarz: A. Calot Escobar,

uwzględniając pisemny etap postępowania,

podjąwszy, po wysłuchaniu rzecznika generalnego, decyzję o rozstrzygnięciu sprawy bez opinii,

wydaje następujący

Wyrok

1 Komisja Europejska wnosi w skardze do Trybunału o stwierdzenie, że poprzez niewystarczające określenie wód, które mogą być dotknięte zanieczyszczeniami azotanami pochodzenia rolniczego, poprzez niedostateczne wyznaczenie stref zagrożenia oraz poprzez przyjęcie programów działań przewidzianych w art. 5 dyrektywy Rady 91/676/EWG z dnia 12 grudnia 1991 r. dotyczącej ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego (Dz.U. L 375, s. 1 – wyd. spec. w jęz. polskim, rozdz. 15, t. 2, s. 68), które obejmują środki niezgodne z tą dyrektywą, Rzeczpospolita Polska uchybiła zobowiązaniom ciążącym na niej na mocy art. 3 dyrektywy 91/676 w związku z załącznikiem I do niej oraz art. 5 tej dyrektywy w związku z częścią A pkt 2 załącznika II, jak też ust. 1 pkt 1–3 załącznika III do niej.

Ramy prawne

Prawo Unii

2 Zgodnie z motywem jedenastym dyrektywy 91/676 programy działania „powinny obejmować środki mające na celu ograniczenie rolniczego wykorzystania wszelkich nawozów zawierających azot oraz w szczególności ustalenie specjalnych ograniczeń dotyczących stosowania odchodów zwierzęcych pochodząc[ych] od zwierząt gospodarskich”.

3 Artykuł 1 dyrektywy stanowi, że jej celem jest zmniejszenie zanieczyszczenia wód spowodowanego lub wywołanego przez azotany pochodzące ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu tego rodzaju.

4 Zgodnie z art. 2 lit. e) dyrektywy:

„Do celów niniejszej dyrektywy:

[...]

e) »nawóz« oznacza każdą substancję zawierającą związek azotu lub związki azotu rolniczo wykorzystywaną w celu zwiększania wzrostu roślinności; może on także obejmować odchody zwierzęce, pozostałości z gospodarstw rybackich oraz osady ściekowe”.

5 Artykuł 3 dyrektywy stanowi:

„1. Wody dotknięte zanieczyszczeniami oraz wody, które mogą być dotknięte zanieczyszczeniami, jeśli nie zostaną podjęte działania w zastosowaniu art. 5, określane są przez państwa członkowskie zgodnie z kryteriami określonymi w załączniku I.

2. Państwa członkowskie, w ciągu dwuletniego okresu po notyfikacji niniejszej dyrektywy, wyznaczają jako strefy podatne [zagrożenia] wszystkie znane obszary gleby w ramach ich terytoriów, z których mają miejsce spływy do wód określonych zgodnie z ust. 1 i które przyczyniają się do zanieczyszczenia. Powiadamiają one Komisję o tym wstępnym wyznaczeniu w ciągu sześciu miesięcy.

[...]

4. Państwa członkowskie dokonują przeglądu, w miarę konieczności zmieniają lub dodają do wyznaczania stref zagrożenia, gdzie stosowne, oraz przynajmniej co cztery lata w celu uwzględnienia zmian i czynników nieprzewidzianych w czasie poprzedniego wyznaczania. Powiadamiają one Komisję o wszelkich zmianach lub dodaniach do wyznaczonych stref w ciągu sześciu miesięcy.

5. Państwa członkowskie są zwolnione z obowiązku określania szczególnych stref zagrożenia, jeśli ustanawiają i stosują programy działania określone w art. 5 zgodnie z niniejszą dyrektywą na całym terytorium kraju”.

6 Artykuł 5 dyrektywy 91/676 przewiduje:

„1. W ciągu dwuletniego okresu, po wstępnym wyznaczeniu określonym w art. 3 ust. 2, lub też w ciągu jednego roku od każdego dodatkowego wyznaczenia określonego w art. 3 ust. 4, państwa członkowskie do celów realizacji celów określonych w art. 1 ustanawiają programy działania w odniesieniu do wyznaczonych stref zagrożenia.

2. Program działania może odnosić się do wszystkich stref zagrożenia na terytorium danego państwa członkowskiego lub, w przypadku gdy państwo członkowskie uznaje to za

właściwe, mogą zostać ustanowione różne programy dla różnych stref zagrożenia lub ich części.

3. Programy działań uwzględniają:

a) dostępne dane naukowo-techniczne, głównie w odniesieniu do odpowiednich udziałów azotu pochodzącego ze źródeł rolniczych oraz pochodzącego z innych źródeł;

b) warunki środowiska w odpowiednich regionach zainteresowanych państw członkowskich.

4. Programy działania są wprowadzane w życie w ciągu czterech lat od ich ustanowienia i składają się z następujących obowiązkowych środków:

a) środków określonych w załączniku III;

b) tych środków, które państwo członkowskie określiło w zbiorze(-ach) zasad dobrej praktyki rolniczej ustalonym zgodnie z art. 4, z wyjątkiem tych, które zostały zastąpione środkami określonymi w załączniku III.

5. Ponadto państwa członkowskie podejmują w ramach programów działania takie dodatkowe środki lub wzmożone działania, jakie uznają za niezbędne, jeśli na wstępie lub w świetle doświadczenia uzyskanego podczas wykonywania programów działania staje się widoczne, że środki określone w ust. 4 nie będą wystarczające do osiągnięcia celów określonych w art. 1. Wybierając środki lub działania, państwa członkowskie uwzględniają ich skuteczność i koszt w stosunku do innych możliwych środków zapobiegawczych.

[...]

7 Załącznik I do dyrektywy, zatytułowany „Kryteria wyznaczania wód określonych w art. 3 ust. 1”, precyzuje w części A:

„Wody określone w art. 3 ust. 1 są wyznaczane między innymi przy zastosowaniu następujących kryteriów:

1) czy powierzchniowe wody słodkie, w szczególności te wykorzystywane lub przeznaczone do pozyskiwania wody pitnej, zawierają lub mogłyby zawierać, jeśli nie podjęto działania na mocy art. 5, stężenie azotanów większe niż ustanowione zgodnie z dyrektywą [Rady] 75/440/EWG [z dnia 16 czerwca 1975 r. dotyczącą wymaganej jakości wód powierzchniowych przeznaczonych do pozyskiwania wody pitnej w państwach członkowskich (Dz.U. L 194, s. 26 – wyd. spec. w jęz. polskim, rozdz. 15, t. 1, s. 17)];

2) czy wody podziemne zawierają więcej niż 50 mg/l azotanów lub mogłyby zawierać więcej niż 50 mg/l, jeśli nie zostanie podjęte działanie na mocy art. 5;

3) czy stwierdzono, że naturalne jeziora słodkowodne, inne zbiorniki słodkiej wody, ujścia rzek, wody przybrzeżne i wody morskie są eutroficzne lub mogą stać się eutroficzne w bliskiej przyszłości, jeśli nie zostanie podjęte działanie na mocy art. 5”.

8 Załącznik II do dyrektywy, zatytułowany „Zbiór (zbiory) zasad dobrej praktyki rolniczej”, stanowi w części A pkt 1–3:

„Zbiór lub zbiory zasad dobrej praktyki rolniczej, mające na celu zmniejszenie zanieczyszczenia azotanami i uwzględniające warunki w różnych regionach Wspólnoty, powinny zawierać niektóre przepisy obejmujące następujące pozycje w zakresie, w jakim są one istotne:

1) okresy, kiedy rolnicze wykorzystanie nawozu jest niewłaściwe;

2) rolnicze wykorzystanie nawozu w terenie o dużym nachyleniu;

3) rolnicze wykorzystanie nawozu na gruntach nasyconych wodą, zatopionych, przemarzniętych lub pokrytych śniegiem”.

9 Załącznik III do dyrektywy 91/676 jest zatytułowany „Środki, które należy włączyć do programów działania, jak określono w art. 5 ust. 4 lit. a)”. Zgodnie z jego ust. 1 pkt 1 i 3:

„Środki obejmują zasady odnoszące się do:

1) okresów, kiedy rolnicze wykorzystanie niektórych rodzajów nawozu jest zakazane;

[...]

3) ograniczenie rolniczego wykorzystania nawozów, zgodne z dobrą praktyką rolniczą i uwzględniające cechy danej strefy zagrożenia, w szczególności:

- a) warunki glebowe, rodzaj gleby i nachylenie terenu;
- b) warunki klimatyczne, opady i nawadnianie;
- c) zagospodarowanie gruntów oraz praktyki rolnicze, w tym system płodozmianu;

które mają być oparte na równowadze między:

- (i) możliwym do przewidzenia zapotrzebowaniem upraw na azot;
- (ii) zasilaniem upraw azotem z gleby oraz z nawożenia, z uwzględnieniem:
  - ilości azotu obecnego w glebie w czasie, kiedy uprawa zaczyna wykorzystywać go w znaczącym stopniu (ilości pozostające w końcu zimy),
  - dopływu azot[u] przez mineralizację netto rezerw azotu organicznego w glebie,
  - uzupełniania związków azotu z odchodów zwierzęcych,
  - uzupełniania związków azotu pochodzącego z chemicznych nawozów i innych”.

10 Zgodnie z art. 54 Aktu dotyczącego warunków przystąpienia Republiki Czeskiej, Republiki Estońskiej, Republiki Cypryjskiej, Republiki Łotewskiej, Republiki Litewskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowenii i Republiki Słowackiej oraz dostosowań w traktatach stanowiących podstawę Unii Europejskiej (Dz.U. 2003, L 236, s. 33) Rzeczpospolita Polska była zobowiązana do dokonania

transpozycji dyrektywy 91/676 oraz do wykonania obowiązków z niej wynikających od dnia 1 maja 2004 r., to jest dnia jej przystąpienia do Unii Europejskiej.

Prawo polskie

11 Transpozycji dyrektywy 91/676 do prawa polskiego dokonano za pomocą różnych instrumentów prawnych, wśród których figurują:

- ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. – Prawo wodne (Dz.U. z 2012 r., poz. 145), ze zmianami (zwana dalej „ustawą o prawie wodnym”), której art. 47 ustanawia delegacje do wydania rozporządzeń wykonawczych;
- ustawa z dnia 10 lipca 2007 r. o nawozach i nawożeniu (Dz.U. z 2007 r., nr 147, poz. 1033, zwana dalej „ustawą o nawozach i nawożeniu”);
- rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie kryteriów wyznaczania wód wrażliwych na zanieczyszczenie związkami azotu ze źródeł rolniczych (Dz.U. z 2002 r., nr 241, poz. 2093, zwane dalej „rozporządzeniem w sprawie wyznaczania wód wrażliwych”);
- rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie szczegółowych wymagań, jakim powinny odpowiadać programy działań mających na celu ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych (Dz.U. z 2003 r., nr 4, poz. 44, zwane dalej „rozporządzeniem w sprawie programów działań”);
- rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 kwietnia 2008 r. w sprawie szczegółowego sposobu stosowania nawozów oraz prowadzenia szkoleń z zakresu ich stosowania (Dz.U. z 2008 r., nr 80, poz. 479, zwane dalej „rozporządzeniem w sprawie sposobu stosowania nawozów”);
- rozporządzenia dyrektorów siedmiu Regionalnych Zarządów Gospodarki Wodnej (zwanymi dalej „RZGW”), wydane w latach 2003, 2004 i 2008, w sprawie określenia wód wrażliwych na zanieczyszczenia związkami azotu ze źródeł rolniczych oraz obszarów szczególnie narażonych (zwanymi dalej „OSN”), z których odpływ azotu ze źródeł rolniczych do tych wód należy ograniczyć;

– rozporządzenia dyrektorów RZGW, wydane w roku 2008, wprowadzające dla każdego wyznaczonego obszaru program działań mający na celu ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych.

Postępowanie poprzedzające wniesienie skargi

12 W październiku 2008 r. Rzeczpospolita Polska przekazała Komisji na podstawie art. 10 dyrektywy 91/676 raport z realizacji jej przepisów. W roku 2010 władze polskie przekazały Komisji rozporządzenia dyrektorów RZGW w sprawie określenia wód wrażliwych i stref zagrożenia, jak też rozporządzenia wprowadzające programy działań dla wyznaczonych obszarów.

13 Uznając, że te środki transpozycji były niewystarczające i niewłaściwe w odniesieniu do art. 3 i 5 dyrektywy 91/676, interpretowanych w świetle załączników I–III do tej dyrektywy, pismem z dnia 1 października 2010 r. Komisja skierowała do Rzeczypospolitej Polskiej wezwanie do usunięcia uchybienia.

14 Władze polskie odpowiedziały pismem z dnia 2 grudnia 2010 r., utrzymując, że programy działań, ustawa o nawozach i nawożeniu, jak też akty wykonawcze do tej ustawy przewidywały środki odpowiadające wymaganiom dyrektywy.

15 W dniu 25 listopada 2011 r. Komisja wystosowała uzasadnioną opinię, którą Rzeczpospolita Polska otrzymała tego samego dnia, w której wspomniana instytucja podtrzymała swoje stanowisko i wezwała to państwo członkowskie do podjęcia środków niezbędnych do zastosowania się do opinii w terminie dwóch miesięcy od jej otrzymania.

16 Pismem z dnia 27 stycznia 2012 r. Rzeczpospolita Polska odpowiedziała na uzasadnioną opinię, wskazując, że usunie uchybienie przepisom art. 3 dyrektywy 91/676 poprzez wydanie nowych rozporządzeń dyrektorów RZGW na lata 2012–2016. Co do uchybienia przepisom art. 5 wymienionej dyrektywy władze polskie poinformowały Komisję o powołaniu grupy roboczej mającej opracować wzorcowy program działania dla OSN uwzględniający uwagi Komisji.

17 Uznawszy odpowiedź władz polskich za niesatysfakcjonującą, Komisja postanowiła wnieść niniejszą skargę.

W przedmiocie skargi

W przedmiocie zarzutu pierwszego, dotyczącego naruszenia art. 3 dyrektywy 91/676 w związku z załącznikiem I do niej

Uwagi wstępne

18 W zarzucie pierwszym Komisja twierdzi, że Rzeczpospolita Polska nie określiła wód wrażliwych ani nie wyznaczyła stref zagrożenia w wystarczającym stopniu zgodnie z art. 3 ust. 1 i 2 dyrektywy 91/676 i z kryteriami zawartymi w części A załącznika I do tej dyrektywy.

19 Komisja podnosi, że fakt, iż jedynie 1,49% terytorium polskiego zostało wyznaczone jako OSN, podczas gdy użytki rolne pokrywają 18 931 000 ha, to jest 60,5% tego terytorium, pozwala wątpić w to, by wyznaczenie OSN mogło zostać uznane za wystarczające.

20 Komisja opiera się na analizach sporządzonych dla RZGW i raportach międzynarodowych, których wnioski i dane – choć były znane władzom polskim – nie zostały uwzględnione w rozporządzeniach wydanych przez dyrektorów RZGW. Zgodnie z badaniem naukowym, na którym opiera się Komisja, całe terytorium Polski powinno być oznaczone jako strefa wrażliwa na zanieczyszczenie związkami azotu, ponieważ znajduje się ono w zlewni Morza Bałtyckiego. Innymi czynnikami przemawiającymi za tym wnioskiem są dominacja i newralgiczność gleb piaszczystych, wszechobecność wrażliwych jezior i rzek, stosunkowo duży udział odchodów zwierzęcych w stratach zmywania azotu oraz ich rozproszenie na terenie kraju, wszechobecność melioracji oraz rosnące zużycie nawozów azotowych.

21 Argumenty te są kwestionowane przez Rzeczpospolitą Polską, która uważa, że powierzchnia gruntów rolnych na jej terytorium sama w sobie nie może stanowić wskaźnika do wyznaczenia OSN, i utrzymuje, że określiła wody wrażliwe i wyznaczyła OSN w sposób prawidłowy i w granicach dopuszczonych w dyrektywie 91/676. Rzeczne państwo członkowskie wymienia działania inwestycyjne i szkoleniowe, jak też szereg programów działań przyjętych dla realizacji celów tej dyrektywy.

22 Z art. 3 ust. 1 dyrektywy 91/676 i części A załącznika I do niej wynika, że państwa członkowskie są zobowiązane wyznaczyć jako „wody dotknięte zanieczyszczeniami” lub „wody, które mogą być dotknięte zanieczyszczeniami, jeśli nie zostaną podjęte działania w zastosowaniu art. 5” wszystkie powierzchniowe wody słodkie i wody podziemne, które zawierają lub mogłyby zawierać określone stężenie azotanów, jak też wody, które są lub mogą stać się eutroficzne. Zgodnie z art. 3 ust. 2 i 5 wspomnianej dyrektywy w oparciu o wody określone zgodnie z ust. 1 tego artykułu państwa członkowskie są zobowiązane

wyznaczyć „strefy zagrożenia”, chyba że zdecydują się ustanowić i stosować na całym swoim terytorium programy działania, o których mowa w art. 5 dyrektywy.

23 W celu oceny uchybienia zarzucanego Rzeczypospolitej Polskiej w ramach zarzutu pierwszego należy zbadać, czy trzy kryteria wymienione w części A załącznika I do dyrektywy 91/676, do których odnosi się jej art. 3, były przestrzegane przez Rzeczpospolitą Polską przy transpozycji tej dyrektywy.

24 Opierając się na tych kryteriach, Komisja podzieliła zarzut pierwszy na trzy części dotyczące odpowiednio niewystarczającego wyznaczenia wód i OSN ze względu na kryterium eutrofizacji, niewystarczającego uwzględnienia stężenia azotanów powierzchniowych wód słodkich i niewystarczającego uwzględnienia stężenia azotanów wód podziemnych.

W przedmiocie części pierwszej zarzutu pierwszego, dotyczącej naruszenia kryterium eutrofizacji przewidzianego w części A pkt 3 załącznika I do dyrektywy 91/676

– Argumentacja stron

25 Komisja utrzymuje, że przy określaniu wód wrażliwych oraz wyznaczaniu OSN Rzeczpospolita Polska nie uwzględniła w sposób wystarczający kryterium eutrofizacji wód morskich i słodkich przewidzianego w części A pkt 3 załącznika I do dyrektywy 91/676.

26 Z jednej strony Rzeczpospolita Polska pominęła bowiem silną eutrofizację Morza Bałtyckiego, jednego z najbardziej zanieczyszczonych mórz na świecie, do którego spływają wody z 99,7% terytorium Polski. Komisja powołuje się na raport Komisji Ochrony Środowiska Morskiego Bałtyku (Helcom) z 2011 r., zatytułowany „The Fifth Baltic Sea Pollution Load Compilation (PLC-5)”, zgodnie z którym 24% ładunków azotu wprowadzanych drogą wodną do Morza Bałtyckiego pochodzi z terytorium Polski, a 75% z nich pochodzi ze źródeł rolniczych.

27 Eutrofizację wód Zalewu Szczecińskiego i przymorza zachodniego potwierdza poza tym badanie naukowe przeprowadzone dla RZGW w Szczecinie, zatytułowane „Analiza regionu wodnego Dolnej Odry pod kątem wyznaczania wód wrażliwych na zanieczyszczenie związkami azotu pochodzenia rolniczego oraz obszarów szczególnie narażonych, z których odpływ azotu do tych wód należy ograniczyć”. Komisja wyjaśnia, że choć z analizy tej nie wynika jednoznacznie, iż widoczne efekty eutrofizacji są związane z zanieczyszczeniem ze źródeł rolniczych, to wody te należy określić jako wrażliwe w rozumieniu art. 3 ust. 1 dyrektywy 91/676 w świetle zasady ostrożności, jak też orzecznictwa Trybunału.

28 Ponadto plany gospodarowania wodami na obszarze dorzeczy Wisły i Odry – dwóch wielkich dorzeczy pokrywających prawie całe terytorium Polski – wykazują wpływ działalności rolniczej na proces eutrofizacji.

29 Z drugiej strony Komisja zarzuca Rzeczypospolitej Polskiej, że nie uwzględniła eutrofizacji naturalnych jezior słodkowodnych i innych zbiorników słodkiej wody przy określaniu wód wrażliwych i wyznaczaniu OSN, pomimo że w raporcie z 2008 r. dotyczącym wykonania dyrektywy 91/676, przedstawionym Komisji przez władze polskie, wskazano, iż eutrofizacja w Polsce dotyczyła 52% wód rzecznych i 67% wód jezior słodkowodnych.

30 Komisja opiera się w tym względzie na raporcie dla RZGW w Szczecinie, zgodnie z którym działalność rolnicza jest jedną z przyczyn eutrofizacji jezior Morzycko, Bystrzyno, Baczynko, Wądół, Baczyno i Będzin. Podobnie z raportu dla RZGW w Warszawie i z analizy opracowanej przez Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego wynika, że wszystkie wody w regionie Warszawy, jak też 69% jezior w województwie kujawsko-pomorskim są w stanie eutrofizacji lub są wrażliwe na eutrofizację i że nie można wykluczyć, iż znaczący wkład w ich zanieczyszczenie pochodzi ze źródeł rolniczych.

31 Rzeczpospolita Polska kwestionuje argumenty podniesione przez Komisję. W odniesieniu do Morza Bałtyckiego twierdzi, że udział rolnictwa polskiego w całkowitej ilości azotu odprowadzanego do tego morza z terytorium Polski stanowi 48%, a nie 75%, jak wskazuje Komisja. Niemniej nie wynika to wyłącznie z intensywności rolnictwa i nieprawidłowej gospodarki nawozowej, lecz również z faktu, że zlewiska i grunty rolne pokrywają dużą powierzchnię terytorium Polski.

32 To państwo członkowskie utrzymuje, że główną przyczyną eutrofizacji Morza Bałtyckiego z terytorium Polski są ścieki komunalne. W celu znacznego zmniejszenia ładunków zanieczyszczeń wprowadzanych do wód Morza Bałtyckiego z terytorium Polski realizowany jest krajowy program oczyszczania ścieków komunalnych.

33 Rzeczpospolita Polska przypomina, że Trybunał zawarł zastrzeżenie w wyroku Standley i in. (C-293/97, EU:C:1999:215, pkt 40), zgodnie z którym nie wszystkie źródła rolnicze przyczyniające się do zanieczyszczenia powinny być uwzględniane, ale jedynie te, które przyczyniają się do niego w znaczący sposób. Komisja nie wykazała tymczasem, aby spływy do wód z obszarów, które nie zostały wyznaczone jako OSN, miały znaczący wpływ na zanieczyszczenie tych wód.

34 Co się tyczy metody wyznaczania OSN, Rzeczpospolita Polska przyznaje, że wody Zalewu Szczecińskiego i Zatoki Pomorskiej są eutroficzne. Podnosi jednak, że bez analizy obszarów zlewni Odry na terytoriach Republiki Federalnej Niemiec i Republiki Czeskiej nie można jednoznacznie stwierdzić, że jest to związane z oddziaływaniem zanieczyszczeń pochodzących ze źródeł rolniczych na obszarze polskiej części zlewni dolnej Odry.

35 W odniesieniu do eutrofizacji jezior Rzeczpospolita Polska odpowiada, że pogorszenie jakości ich wód wynika po części z niedostatecznej gospodarki ściekami komunalnymi i bytowymi, a po części z nieodwracalnego procesu naturalnego starzenia jezior. W każdym razie nie chodzi o zanieczyszczenia ze źródeł rolniczych.

36 Zaprzecza ona również, by sześć jezior w RZGW w Szczecinie, jak też wszystkie wody regionu podlegającego RZGW w Warszawie należało określić jako wrażliwe na eutrofizację i objąć je programami działań, podnosząc, że w większości tych wypadków eutrofizacja wynika z naturalnych procesów starzenia się jezior, wcześniejszych zanieczyszczeń zgromadzonych w osadach dennych, zanieczyszczeń ze zrzutów ścieków pochodzących z terenów zurbanizowanych i infrastruktury turystycznej, jak też z wewnętrznych źródeł zanieczyszczeń, takich jak uwalnianie się fosforu z osadów dennych.

– Ocena Trybunału

37 Na wstępie należy przypomnieć, że na podstawie art. 3 ust. 1 dyrektywy 91/676 w związku z częścią A pkt 3 załącznika I do niej państwa członkowskie są zobowiązane określić zgodnie z kryteriami wskazanymi w tych przepisach naturalne jeziora słodkowodne, inne zbiorniki słodkiej wody, ujścia rzek, wody przybrzeżne i wody morskie, które są eutroficzne lub mogą stać się eutroficzne w bliskiej przyszłości, jeśli nie zostaną podjęte środki przewidziane w art. 5 tej dyrektywy (zob. wyrok Komisja/Irlandia, C-396/01, EU:C:2004:136, pkt 43).

38 W tym względzie Trybunał uznał wprawdzie, że państwa członkowskie dysponują szerokimi uprawnieniami dyskrecyjnymi przy określaniu wód, o których mowa w art. 3 ust. 1 dyrektywy 91/676, z powodu złożoności ocen, które muszą przeprowadzić w tym kontekście, niemniej orzekł również, że dokonując takiego określenia, są one zobowiązane do poszanowania celów tej dyrektywy, a mianowicie zmniejszenia zanieczyszczeń wód azotanami pochodzącymi z rolnictwa (zob. wyrok Komisja/Francja, C-258/00, EU:C:2002:400, pkt 53).

39 Z uwag przedłożonych przez strony wynika, że w chwili upływu terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii z dnia 25 listopada 2011 r. określenie wód wrażliwych i wyznaczenie stref zagrożenia było regulowane rozporządzeniem w sprawie wyznaczania wód

wrażliwych, jak też rozporządzeniami dyrektorów RZGW na lata 2008–2012. Pozwane państwo członkowskie nie kwestionuje, że wyznaczone w ten sposób OSN pokrywały jedynie 1,49% całkowitej powierzchni kraju.

40 Co się tyczy w pierwszej kolejności polskich wód przybrzeżnych i morskich, należy zaznaczyć, że Rzeczpospolita Polska nie zaprzecza, iż Morze Bałtyckie jest silnie eutroficzne, i przyznaje, iż udział polskiego rolnictwa w całkowitym ładunku azotu odprowadzanego do tego morza z jej terytorium wynosi 48%.

41 Chociaż, jak podnosi Rzeczpospolita Polska, Trybunał zaznaczył w wyroku *Standley i in.* (EU:C:1999:215, pkt 35), że dyrektywa 91/676 stosuje się do wypadków, w których zrzut związków azotu pochodzenia rolniczego przyczynia się w znaczący sposób do zanieczyszczenia, należy stwierdzić, że udział rolnictwa polskiego w tym kontekście wynoszący 48% jest w oczywisty sposób znaczący.

42 Tymczasem korzystanie z uprawnień dyskrejonalnych wspomnianych w pkt 38 niniejszego wyroku nie może prowadzić, tak jak w niniejszej sprawie, do tego, by duża część wód zanieczyszczonych azotem i obszarów, które zasilają te wody, była wyjęta z zakresu stosowania dyrektywy 91/676. W konsekwencji Rzeczpospolita Polska przy określaniu wód wrażliwych i OSN powinna była uwzględnić eutrofizację Morza Bałtyckiego.

43 Wniosku tego nie może podważyć argument Rzeczypospolitej Polskiej, jakoby nie było jednoznaczne, że eutrofizacja Morza Bałtyckiego, jak też Zalewu Szczecińskiego i Zatoki Pomorskiej była spowodowana zanieczyszczeniami ze źródeł rolniczych. Należy zaznaczyć, że Komisja opiera się na szeregu badań naukowych, których wnioski nie są kwestionowane przez pozwane państwo członkowskie.

44 W konsekwencji należy stwierdzić, że Rzeczpospolita Polska uchybiła obowiązkowi uwzględnienia kryterium eutrofizacji przy określaniu wód wrażliwych i wyznaczaniu stref zagrożenia, jeżeli chodzi o wody przybrzeżne i morskie.

45 Co się tyczy w drugiej kolejności naturalnych jezior słodkowodnych i innych zbiorników słodkiej wody, Rzeczpospolita Polska uznaje, że sześć jezior wskazanych przez Komisję to jeziora eutroficzne, i przyznaje, że eutrofizacja wynika zarówno z działalności rolniczej, jak i zrzutów ścieków pochodzących z terenów zurbanizowanych i przemysłowych, ale kwestionuje decydujący wpływ rolnictwa na to zjawisko. Usiłuje uzasadnić brak określenia tych wód jako wód wrażliwych tym, że stężenie azotanów jest związane z wcześniejszymi zanieczyszczeniami lub punktowymi źródłami zanieczyszczeń.

46 W tym względzie wystarczy stwierdzić, że dyrektywa 91/676 nie wymaga, by przyczyną zanieczyszczenia wód było wyłącznie rolnictwo, żeby państwa członkowskie były zobowiązane do zakwalifikowania tych wód jako wód wrażliwych (wyrok Standley i in., EU:C:1999:215, pkt 30). Ponadto z treści tej dyrektywy nie wynika, że nie należy uwzględniać zanieczyszczeń, które powstały przed jej wejściem w życie w zainteresowanym państwie członkowskim i wywołują konsekwencje po tej dacie.

47 Dopuszczenie argumentacji Rzeczypospolitej Polskiej prowadziłoby do tego, że ważne kategorie wód eutroficznych nigdy nie zostałyby wyznaczone jako wody wrażliwe w rozumieniu dyrektywy 91/676, nawet jeżeli zanieczyszczenie tych wód azotem pochodzącym ze źródeł rolniczych lub zagrożenie tym zanieczyszczeniem byłoby rzeczywiste. Taka sytuacja byłaby rażąco niezgodna z tą dyrektywą, która wymaga od państw członkowskich określenia wód zanieczyszczonych lub tych, które mogą zostać zanieczyszczone, po to, by podjęły określone środki w celu zmniejszenia zanieczyszczenia wód spowodowanego lub wywołanego azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieżenia wszelkim nowym zanieczyszczeniom tego rodzaju (wyrok Komisja/Francja, EU:C:2002:400, pkt 48).

48 W konsekwencji należy stwierdzić, że Rzeczpospolita Polska uchybiła zobowiązaniu wystarczającego uwzględnienia kryterium eutrofizacji przy określeniu jako wód wrażliwych naturalnych jezior słodkowodnych i innych zbiorników słodkiej wody.

49 Co się tyczy niewystarczającego wyznaczenia stref zagrożenia, również podnoszonego przez Komisję w ramach zarzutu pierwszego, wystarczy stwierdzić, że ze względu na to, iż obowiązek wynikający z art. 3 ust. 1 dyrektywy 91/676 jest nierozdzielnie związany z obowiązkiem nałożonym na państwa członkowskie na mocy ust. 2 tego artykułu, niewystarczające określenie wód dotkniętych zanieczyszczeniami lub wód, które mogą być dotknięte zanieczyszczeniami, zgodnie ze wspomnianym ust. 1 prowadzi siłą rzeczy do niepełnego wyznaczenia stref zagrożenia na podstawie art. 3 ust. 2 tej dyrektywy (zob. podobnie wyrok Komisja/Francja, EU:C:2002:400, pkt 51).

50 Z powyższego wynika, że pierwsza część zarzutu pierwszego Komisji jest zasadna.

W przedmiocie części drugiej zarzutu pierwszego, dotyczącej niewystarczającego uwzględnienia stężenia azotanów powierzchniowych wód słodkich, co narusza część A pkt 1 załącznika I do dyrektywy 91/676

– Argumentacja stron

51 Komisja zarzuca Rzeczypospolitej Polskiej brak wystarczającego uwzględnienia kryterium określonego w części A pkt 1 załącznika I do dyrektywy 91/676 przy określaniu wód wrażliwych i następującym po nim wyznaczaniu OSN. Zdaniem Komisji metoda zastosowana przez to państwo członkowskie do określenia tych wód wyklucza przyczynianie się azotanów pochodzenia rolniczego do ich zanieczyszczenia, wbrew dostępnym ekspertyzom w tej dziedzinie.

52 Komisja powołuje się na raport sporządzony w 2007 r. dla RZGW w Gliwicach, w którym bada się charakterystykę siedmiu obszarów proponowanych do wyznaczenia jako OSN ze względu na zawartość azotanów przekraczającą lub grożącą przekroczeniem stężenia azotanów wynoszącego 50 mg/l. Wynika z niego, że azotany pochodzenia rolniczego przyczyniają się znacząco do zanieczyszczenia sześciu zlewni wód w obrębie tego RZGW, w których punkty pomiarowe wskazały stężenie azotu przekraczające 100 mg/l, podczas gdy żadna z tych zlewni nie została wyznaczona jako OSN w latach 2008–2012.

53 Rzeczpospolita Polska wyjaśnia, że w celu wyznaczenia powierzchniowych wód wrażliwych przeprowadziła analizę średnich i maksymalnych wartości azotanów zmierzonych w latach 2007–2010, uwzględniając sposób użytkowania gruntów i koncentrację produkcji zwierzęcej. W konsekwencji to państwo członkowskie postanowiło nie wyznaczać jako OSN rzeki, w której stwierdzono maksymalne stężenie azotanów nieco powyżej 40 mg NO₃/dm³, ponieważ z badań wynikało, że stężenie azotanów miało wyraźną tendencję spadkową i że dawne państwowe gospodarstwa rolne zostały zdewastowane.

54 Co się tyczy raportu sporządzonego dla RZGW w Gliwicach, pozwane państwo członkowskie utrzymuje, że z raportu tego nie wynika, by zlewnie mogły zostać uznane za wrażliwe na eutrofizację ze źródeł rolniczych. W odniesieniu do sześciu zlewni, które zdaniem Komisji powinny zostać wyznaczone jako OSN, Rzeczpospolita Polska przytacza dla każdej z nich powody, dla których nie wyznaczyła ich jako OSN. Powody te opierają się zasadniczo na niskim udziale użytków rolnych na obszarze każdej zlewni, ujemnym bilansie azotu, niskim stosunku ładunku azotu pochodzenia rolniczego do azotu pochodzącego z oczyszczania ścieków komunalnych, średnim rocznym stężeniu azotanów poniżej wartości progowej 50 mg NO₃/dm³, braku znaczącego oddziaływania rolnictwa, decydującym udziale sektora komunalnego lub równoważnym wpływie rolnictwa i działalności na terenach zurbanizowanych na zanieczyszczenie wód zlewni.

– Ocena Trybunału

55 Zgodnie z art. 3 ust. 1 dyrektywy 91/676 w związku z częścią A pkt 1 załącznika I do niej państwa członkowskie są zobowiązane do określenia wód, o których mowa w tym pierwszym przepisie, „[jeżeli] powierzchniowe wody słodkie, w szczególności te wykorzystywane lub przeznaczone do pozyskiwania wody pitnej, zawierają lub mogłyby

zawierać, jeśli nie podjęto działania na mocy art. 5, stężenie azotanów większe niż ustanowione zgodnie z dyrektywą [75/440]”.

56 Na wstępie, co się tyczy zlewni wód RZGW w Gliwicach, argumenty Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie, w jakim zmierzają do podważenia zarzutu przyczynienia się źródeł rolniczych do eutrofizacji tych wód, są bezskuteczne, gdyż kryterium przewidziane w części A pkt 1 załącznika I do dyrektywy 91/676 jest oparte na stężeniu azotanów, a nie na eutrofizacji. Argumenty te należy zatem odrzucić.

57 W pozostałym zakresie to państwo członkowskie nie zaprzecza twierdzeniu Komisji, że w wypadku sześciu zlewni znajdujących się na obszarze RZGW w Gliwicach stwierdzono stężenie azotu przekraczające 100 mg/l, jak wynika z raportu przedłożonego przez Komisję, lecz wyjaśnia, że zastosowała alternatywną metodę kontroli opartą na średnich wartościach rocznych i wartościach maksymalnych stężenia azotanów, która jego zdaniem uzasadnia brak konieczności wyznaczenia tych zlewni na podstawie art. 3 ust. 1 dyrektywy.

58 W tym względzie należy zaznaczyć, że przy zastosowaniu metody, którą posłużyła się Rzeczpospolita Polska, niektóre wody powierzchniowe o podwyższonym stężeniu azotanów nie zostaną wyznaczone jako wody wrażliwe na zanieczyszczenie, chociaż azotany pochodzenia rolniczego w rzeczywisty sposób przyczyniają się do zanieczyszczenia tych wód, jak wykazują raporty przedłożone przez Komisję. Otóż w świetle orzecznictwa przypomnianego w pkt 47 niniejszego wyroku takie podejście byłoby rażąco niezgodne ze wspomnianą dyrektywą.

59 Należy przypomnieć, że Trybunał orzekł już, iż byłoby niezgodne z dyrektywą 91/676 ograniczanie definicji „wód dotkniętych zanieczyszczeniami” w rozumieniu jej art. 3 ust. 1 i wyznaczanie stref zagrożenia na podstawie jej art. 3 ust. 2 do wypadków, w których do zanieczyszczenia przyczyniałyby się wyłącznie źródła rolnicze (zob. wyrok Komisja/Hiszpania, C-416/02, EU:C:2005:511, pkt 69).

60 Zgodnie z orzecznictwem wskazanym w pkt 41 niniejszego wyroku dyrektywa 91/676 ma bowiem zastosowanie w wypadkach, w których zrzut związków azotu pochodzenia rolniczego przyczynia się w znaczący sposób do zanieczyszczenia.

61 W konsekwencji sam fakt, że zrzuty z gospodarstw domowych oraz zrzuty przemysłowe przyczyniają się również do obecności azotanów w polskich powierzchniowych wodach słodkich, nie wystarcza do wyłączenia zastosowania dyrektywy 91/676 (zob. analogicznie wyrok Komisja/Belgia, C-221/03, EU:C:2005:573, pkt 84).

62 Należy zatem stwierdzić, że nie określając wód RZGW w Gliwicach jako wód dotkniętych zanieczyszczeniem w rozumieniu art. 3 ust. 1 dyrektywy 91/676, Rzeczpospolita Polska uchybiła zobowiązaniom spoczywającym na niej na mocy tej dyrektywy.

63 Wynika z tego, że zgodnie z orzecznictwem przypomnianym w pkt 49 niniejszego wyroku należy stwierdzić również uchybienie przez Rzeczpospolitą Polską jej zobowiązaniu do wyznaczenia jako stref zagrożenia stref, które zasilają wody wspomniane w poprzednim punkcie.

64 W konsekwencji druga część zarzutu pierwszego Komisji jest zasadna.

W przedmiocie części trzeciej zarzutu pierwszego, dotyczącej niewystarczającego uwzględnienia stężenia azotanów wód podziemnych zgodnie z kryterium wskazanym w części A pkt 2 załącznika I do dyrektywy 91/676

– Argumentacja stron

65 Komisja utrzymuje, że w celu prawidłowej transpozycji części A pkt 2 załącznika I do dyrektywy 91/676, zgodnie z którym do wód, o których mowa w art. 3 ust. 1 tej dyrektywy, należą wody podziemne o stężeniu azotanów wynoszącym 50 mg/l, władze polskie powinny były wyznaczyć jako wrażliwe szereg wód i stref w RZGW w Szczecinie, Gliwicach i Warszawie. Komisja opiera się na wielu raportach i badaniach sporządzonych dla zainteresowanych administracji.

66 Z analiz przeprowadzonych dla RZGW w Szczecinie wynika, że wiele punktów pomiarowych, w których odnotowano stężenie azotu przekraczające 40 mg lub 50 mg NO₃/l, znajdujących się na obszarach wrażliwych na zanieczyszczenie związkami azotu lub potencjalnie wrażliwych na to zanieczyszczenie, nie zostało wyznaczonych jako OSN. Ponadto z raportu dotyczącego RZGW w Warszawie wynikają rażące zaniedbania w prowadzeniu gospodarki rolnej z punktu widzenia ochrony wód przed wpływem biogenów pochodzenia rolniczego.

67 Komisja zaznacza, że polski sektor rolny charakteryzuje się małymi gospodarstwami rolnymi, pozbawionymi zbiorników do przechowywania odchodów zwierzęcych lub posiadającymi nieodpowiednie zbiorniki, przez które przesiąkają do wód podziemnych związki azotu pochodzące z hodowli.

68 Rzeczpospolita Polska wyjaśnia w odpowiedzi na skargę w odniesieniu do każdej strefy powody, dla których nie zostały one wyznaczone jako OSN. Wśród tych powodów występują między innymi brak związku między zanieczyszczeniem a działalnością rolniczą, brak szczelnych studni, nieuporządkowana gospodarka ściekowa, sporadyczny charakter przekroczeń stężenia azotanów, wpływ szkodliwego działania człowieka w pobliżu punktu pomiarowego, decydujący wpływ źródeł komunalnych w zanieczyszczeniu wód podziemnych, zła lokalizacja punktu pomiarowego oraz brak izolacji ujmowanej warstwy wodonośnej, niewystarczająca głębokość zanieczyszczonych studni, jak też brak znaczącej presji rolniczej w niektórych z badanych stref.

– Ocena Trybunału

69 Zgodnie z częścią A pkt 2 załącznika I do dyrektywy 91/676 państwa członkowskie są zobowiązane do określenia jako wód, o których mowa w jej art. 3 ust. 1, tych wód podziemnych, które zawierają lub mogą zawierać więcej niż 50 mg/l azotanów, jeśli nie zostanie podjęte działanie na mocy art. 5 wymienionej dyrektywy.

70 Należy zaznaczyć, że Komisja opiera swoją argumentację na danych naukowych zawartych w wielu badaniach.

71 Rzeczpospolita Polska natomiast – choć nie kwestionuje wniosków z badań przedstawionych przez Komisję – powołuje się na pewne niedostatki o charakterze wewnętrznym, takie jak zła lokalizacja punktów pomiarowych, występowanie budynków rolniczych niepodłączonych do kanalizacji, brak izolacji studni lub ujmowanej warstwy wodonośnej i niereprezentatywny charakter sektorów, w których stwierdzono przekroczenie wartości.

72 W tym względzie należy zaznaczyć, że to państwo członkowskie nie przedstawia żadnych konkretnych danych, które pozwalałyby podważyć twierdzenie Komisji, zgodnie z którym udział źródeł rolniczych w zanieczyszczeniu wód podziemnych przez związki azotu jest znaczący, i nie kwestionuje też słuszności danych przedstawionych przez tę instytucję.

73 Należy zatem stwierdzić, że trzecia część zarzutu pierwszego Komisji jest zasadna.

74 W konsekwencji należy uwzględnić w całości zarzut pierwszy Komisji.

W przedmiocie zarzutu drugiego, dotyczącego naruszenia przepisów art. 5 dyrektywy 91/676 w związku z częścią A pkt 2 załącznika II, jak też ust. 1 pkt 1 i 3 załącznika III do niej

75 W zarzucie drugim, podzielonym na cztery części, Komisja utrzymuje, że Rzeczpospolita Polska naruszyła art. 5 dyrektywy 91/676 przewidujący obowiązek ustanowienia programów działania w odniesieniu do stref zagrożenia. Pierwsza część tego zarzutu dotyczy niedostatecznego charakteru ustanowienia programów działania w związku z niedostatecznym wyznaczeniem stref zagrożenia. Części od drugiej do czwartej zmierzają do stwierdzenia, że ustawodawstwo krajowe i 19 programów działania ustanowionych na jego podstawie są niezgodne z wymaganiami zawartymi w części A pkt 2 załącznika II oraz ust. 1 pkt 1 i 3 załącznika III do dyrektywy 91/676.

76 Argumenty Komisji dotyczą z jednej strony niezgodności ogólnych ram prawnych ustanowienia programów działania wynikających z rozporządzenia w sprawie programów działań, a z drugiej strony niezgodności samych programów działania ustanowionych w rozporządzeniach dyrektorów RZGW.

W przedmiocie części pierwszej zarzutu drugiego, dotyczącej braku programów działania dla stref, które należało wyznaczyć jako strefy zagrożenia

– Argumentacja stron

77 Komisja uważa, że niedostateczny charakter wyznaczenia stref zagrożenia, który wykazała w ramach zarzutu pierwszego, powoduje niepełne wykonanie obowiązków przewidzianych w art. 5 ust. 1 i 2 dyrektywy 91/676, mając na uwadze brak programów działania dla stref, które powinny zostać wyznaczone jako szczególnie narażone zgodnie z art. 3 dyrektywy.

78 Jej zdaniem powszechnie obowiązujące przepisy polskie, takie jak ustawa o nawozach i nawożeniu oraz rozporządzenie w sprawie sposobu stosowania nawozów, nie uwzględniają wszystkich wymagań art. 5 dyrektywy 91/676 w związku z załącznikami II i III do niej i nie stanowią prawidłowej transpozycji tego artykułu. Wymagań wynikających z tych przepisów krajowych nie można uznać za programy działania w rozumieniu tego artykułu, gdyż ze względu na wydanie rozporządzeń wyznaczających OSN wyłączona została możliwość przyjęcia jednego programu działania stosowanego na obszarze całego kraju w rozumieniu art. 3 ust. 5 tej dyrektywy.

79 Rzeczpospolita Polska kwestionuje tę argumentację, podnosząc, że cele dyrektywy 91/676 są realizowane bezpośrednio lub pośrednio przez akty prawne powszechnie obowiązujące, jak też poprzez wprowadzenie dobrowolnych działań ze wsparciem finansowym w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Wśród tych działań znajduje

się między innymi złożony z dziewięciu pakietów program rolnośrodowiskowy, który przyczynia się do ochrony wód przed zanieczyszczeniami pochodzenia rolniczego.

80 To państwo członkowskie dodaje, że realizuje również zasadę wzajemnej zgodności, która uzależnia wypłatę dotacji dla rolników od spełnienia przez nich określonych wymogów. W konsekwencji Rzeczpospolita Polska uważa, że zapewniła pełne wdrożenie dyrektywy 91/676 na swoim terytorium.

– Ocena Trybunału

81 Z art. 5 ust. 1 dyrektywy 91/676 wynika, że państwa członkowskie są zobowiązane opracować i wprowadzić w życie programy działania w odniesieniu do stref zagrożenia wyznaczonych zgodnie z jej art. 3 ust. 2.

82 W odniesieniu do celu programów działania Trybunał orzekł już, że obejmują one całościową ocenę w strefach zagrożenia problemów środowiskowych związanych z zanieczyszczeniem azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych i że tworzą zorganizowany system zmierzający do zapewnienia ogólnego poziomu ochrony przed takim zanieczyszczeniem (wyrok *Terre wallonne i Inter-Environnement Wallonie*, C-105/09 i C-110/09, EU:C:2010:355, pkt 46).

83 Co się tyczy treści programów działania, z art. 5 ust. 3 i 4 dyrektywy 91/676 wynika, że obejmują one konkretne i obowiązkowe środki, takie jak określone w załącznikach II i III do tej dyrektywy, i uwzględniają najlepszą dostępną wiedzę naukową i techniczną, jak też warunki fizyczne, geologiczne i klimatyczne każdego regionu (zob. podobnie wyroki: *Terre wallonne i Inter-Environnement Wallonie*, EU:C:2010:355, pkt 48; a także *Komisja/Francja*, C-237/12, EU:C:2014:2152, pkt 28, 29).

84 W tym kontekście Trybunał orzekł już, że chociaż państwa członkowskie mają pewien zakres swobody przy wyborze konkretnych sposobów wykonania przepisów dyrektywy 91/676 (zob. podobnie wyrok *Komisja/Niderlandy*, C-322/00, EU:C:2003:532, pkt 46), to są one w każdym razie zobowiązane czuwać nad tym, by cele tej dyrektywy, a zatem cele polityki Unii w dziedzinie środowiska, zostały osiągnięte zgodnie z wymaganiami art. 191 ust. 1 i 2 TFUE (wyrok *Komisja/Francja*, EU:C:2014:2152, pkt 30).

85 Otóż wystarczy stwierdzić, że z oceny zarzutu pierwszego wynika, że strefy zagrożenia nie zostały wyznaczone w Polsce w sposób wystarczający, co powoduje, że programy działania nie obejmują wszystkich stref, które w zastosowaniu kryteriów przewidzianych w części A załącznika I do dyrektywy 91/676 powinny być objęte środkami ochrony.

86 Jak słusznie podnosi Komisja, uchybienia tego nie można uzasadniać stosowaniem przepisów regulujących w sposób ogólny działalność rolniczą na całym terytorium danego państwa członkowskiego ani dobrowolnymi działaniami ze wsparciem finansowym w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, takimi jak działania rolnośrodowiskowe. Rzeczpospolita Polska nie skorzystała bowiem z przewidzianej w art. 3 ust. 5 dyrektywy 91/676 możliwości wyznaczenia całego terytorium kraju jako strefy zagrożenia i wprowadzenia programu działania obejmującego jej całe terytorium.

87 Wynika z tego, że pierwsza część zarzutu drugiego Komisji jest zasadna.

W przedmiocie części drugiej zarzutu drugiego, dotyczącej niezgodności prawa krajowego i programów działania z częścią A pkt 2 załącznika II do dyrektywy 91/676

– Argumentacja stron

88 Według Komisji rozporządzenie w sprawie programów działań stanowi w ust. 2 pkt 3 załącznika I, że „[n]awozy naturalne w formie płynnej oraz mineralne nawozy azotowe nie mogą być stosowane na polach o nachyleniu większym niż 10%, jeżeli pola te nie znajdują się pod okrywą roślinną”. Przepis ten znajduje się również w 15 programach działania dotyczących RZGW w Gdańsku, RZGW w Szczecinie, RZGW w Warszawie, RZGW w Poznaniu i RZGW we Wrocławiu.

89 Komisja podnosi w tym względzie, że zakaz nawożenia na gruntach nachylonych w rozumieniu części A załącznika II do dyrektywy 91/676 powinien dotyczyć wszystkich rodzajów nawozów zgodnie z definicją pojęcia „nawozu” zawartą w jej art. 2 lit. e), tak jak zinterpretował ją Trybunał w wyroku Komisja/Luksemburg (C-526/08, EU:C:2010:379, pkt 67). Tymczasem w Polsce zakaz ten nie dotyczy odchodów zwierzęcych w formie stałej (obornika), pozostałości z gospodarstw rybackich i osadów ściekowych.

90 Komisja przypomina ponadto, że programy działania powinny uwzględniać zgodnie z art. 5 ust. 3 lit. a) dyrektywy 91/676 dostępne dane naukowe i techniczne. Powołując się na dokument naukowo-techniczny, zatytułowany „Ocena programów działań sporządzonych przez państwa członkowskie zgodnie z dyrektywą 91/676/EWG, ERM 2001”, Komisja podkreśla, że nawożenie na gruntach nachylonych nie powinno być zabronione tylko na polach pozbawionych okrywy roślinnej, ponieważ ryzyko zanieczyszczenia wód przez nawozy jest niezależne od występowania roślinności czy też jej braku. W końcu Komisja zaznacza, że wspomniany dokument zaleca, by nawóz płynny nie był stosowany na gruntach o nachyleniu większym niż 7%.

91 Rzeczpospolita Polska odpowiada, że warunki rolniczego wykorzystania nawozu na gruntach o dużym nachyleniu w prawie polskim są uregulowane przede wszystkim w ustawie o nawozach i nawożeniu, która zabrania stosowania nawozów naturalnych w postaci płynnej oraz azotowych na glebach bez okrywy roślinnej, położonych na stokach o nachyleniu większym niż 10%. Z kolei ustawa o prawie wodnym zabrania rolniczego wykorzystania ścieków na obszarach o spadku terenu większym niż 10% dla gruntów ornych, jak też 20% dla łąk, pastwisk oraz plantacji drzew leśnych. Poza tym ustawa o odpadach zakazuje stosowania komunalnych osadów ściekowych na gruntach rolnych o spadku przekraczającym 10%. Wreszcie rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 24 lipca 2006 r. w sprawie warunków, jakie należy spełnić przy wprowadzaniu ścieków do wód lub do ziemi, oraz w sprawie substancji szczególnie szkodliwych dla środowiska wodnego reguluje warunki położenia gruntów pozwalające na rolnicze wykorzystanie ścieków, wskazując w szczególności minimalne odległości gruntów, na których wykorzystuje się rolniczo ścieki, od linii brzegu wód płynących.

92 Te akty powszechnie obowiązujące zostały uzupełnione w programach działań dodatkowymi obowiązkami o charakterze agrotechnicznym, odnoszącymi się do uprawy gruntów o spadku terenu powyżej 10%, tak aby minimalizować zjawisko erozji gleb, w szczególności w sposób zapobiegający spływowi powierzchniowemu, a w konsekwencji wymywaniu składników mineralnych, w tym biogenów, do wód.

93 Odnośnie do argumentu Komisji dotyczącego braku zakazu stosowania nawozów na gruntach o nachyleniu powyżej 7% Rzeczpospolita Polska informuje, że przeprowadziła analizę, która wskazuje, że znaczące powierzchnie gruntów rolnych o wskazanym nachyleniu występują głównie w województwach małopolskim, podkarpackim i śląskim, na terenach mało zagospodarowanych rolniczo i niemających wpływu na jakość wód, co było podstawą niewyznaczenia ich jako OSN.

– Ocena Trybunału

94 Artykuł 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z częścią A pkt 2 załącznika II do niej przewiduje, że programy działania powinny zawierać przepisy obejmujące warunki rolniczego wykorzystania nawozu w terenie o dużym nachyleniu.

95 Należy przypomnieć, że zgodnie z art. 5 ust. 3 lit. a) i b) dyrektywy 91/676 te programy działania uwzględniają najlepszą dostępną wiedzę naukową i techniczną, jak też warunki fizyczne, geologiczne i klimatyczne każdego regionu (zob. podobnie wyrok Komisja/Francja, EU:C:2014:2152, pkt 29 i przytoczone tam orzecznictwo).

96 Co się tyczy, po pierwsze, argumentu Komisji dotyczącego faktu, że zakaz rolniczego wykorzystania nawozów dotyczy jedynie nawozów naturalnych w formie płynnej oraz mineralnych nawozów azotowych, zarówno z motywu jedenastej dyrektywy 91/676, jak i z definicji pojęcia „nawozu” zawartego w jej art. 2 lit. e) wynika, że środki mające na celu ograniczenie rolniczego wykorzystania nawozów na gruntach powinny mieć zastosowanie do wszystkich substancji zawierających związek lub związki azotu, w tym odchodów zwierzęcych, pozostałości z gospodarstw rybackich oraz osadów ściekowych.

97 Poza tym, jak słusznie przypomina Komisja, Trybunał orzekł już, że część A załącznika II do dyrektywy 91/676 dotyczy wszystkich nawozów (wyroki: Komisja/Niderlandy, EU:C:2003:532, pkt 134; Komisja/Luksemburg, EU:C:2010:379, pkt 67).

98 Tymczasem oprócz osadów ściekowych, których wykorzystanie na gruntach rolnych o nachyleniu powyżej 10% jest zakazane w ustawie o odpadach, jak wynika z argumentów Rzeczypospolitej Polskiej podsumowanych w pkt 91 niniejszego wyroku, to państwo członkowskie nie kwestionuje, że ani jego przepisy powszechnie obowiązujące, ani jego programy działania nie przewidują zakazu obejmującego warunki stosowania wszystkich rodzajów nawozów, a w szczególności odchodów zwierzęcych w formie stałej.

99 Po drugie, Komisja twierdzi – czemu nie zaprzecza Rzeczpospolita Polska – że przepisy polskie zakazują stosowania nawozów wyłącznie na gruntach pozbawionych okrywy roślinnej. W tym względzie należy stwierdzić, że w dyrektywie 91/676 nie przewidziano żadnego odstępstwa uzasadniającego takie ograniczenie (zob. podobnie wyrok Komisja/Luksemburg, EU:C:2010:379, pkt 55).

100 Po trzecie, opierając się na badaniu naukowym, Komisja twierdzi, że zaleca się, by nie stosować nawozów płynnych na gruntach o nachyleniu większym niż 7%.

101 Chociaż Rzeczpospolita Polska nie przedstawia argumentów sprzeciwiających się tym zaleceniom naukowym, uzasadnia swój wybór tym, że grunty o takim nachyleniu występują na terenach mało zagospodarowanych rolniczo i niemających wpływu na jakość wód, i z tego powodu nie zostały one wyznaczone jako OSN.

102 Komisja nie kwestionuje argumentów pozwanego państwa członkowskiego opartych na względach geologicznych, lecz ogranicza się do zauważenia w replice, że w wyroku Komisja/Niderlandy (EU:C:2003:532) Trybunał potwierdził, iż warunki określone w załączniku II do dyrektywy 91/676 mają zastosowanie również do Królestwa Niderlandów, nawet jeżeli terytorium tego państwa członkowskiego charakteryzuje się słabym zróżnicowaniem powierzchni.

103 W tym względzie należy zaznaczyć, że we wspomnianym wyroku Trybunał uwzględnił zarzut Komisji, gdyż środki transpozycji przyjęte przez Królestwo Niderlandów, a mianowicie nałożenie opłaty w wypadku przekroczenia norm strat przy stosowaniu nawozu, nie były wystarczające ani dla zmniejszenia zanieczyszczeń, ani dla zapobiegania im, jak wymaga tego dyrektywa 91/676 (wyrok Komisja/Niderlandy, EU:C:2003:532, pkt 145–147).

104 Otóż należy przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecnictwem w ramach postępowania w sprawie stwierdzenia uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego Komisja jest zobowiązana do wykazania istnienia zarzucanego uchybienia i dostarczenia Trybunałowi dowodów potrzebnych do sprawdzenia przezeń istnienia tego uchybienia, przy czym Komisja nie może opierać się na jakimkolwiek domniemaniu (wyroki: Komisja/Cypr, C-340/10, EU:C:2012:143, pkt 53; Komisja/Francja, EU:C:2014:2152, pkt 32).

105 W niniejszej sprawie Komisja nie wykazała, że przyjęcie zakazów stosowania nawozów na gruntach o nachyleniu większym niż 7% i mniejszym niż 10% miało istotne znaczenie ze względu na polskie warunki geologiczne, i nie obaliła argumentów Rzeczypospolitej Polskiej odnośnie do braku zagrożenia zanieczyszczeniem w rozpatrywanych regionach.

106 W konsekwencji należy stwierdzić, że druga część zarzutu drugiego Komisji jest zasadna w zakresie, w jakim Rzeczpospolita Polska nie dokonała prawidłowej transpozycji obowiązków wynikających z części A pkt 2 załącznika II do dyrektywy 91/676, przewidując zakaz stosowania nawozów na gruntach o dużym nachyleniu, który nie obejmuje wszystkich rodzajów nawozów, i ograniczając jego stosowanie do gruntów pozbawionych okrywy roślinnej. W pozostałym zakresie drugą część zarzutu drugiego należy oddalić jako bezzasadną.

W przedmiocie części trzeciej zarzutu drugiego, dotyczącej niezgodności prawa krajowego i programów działania z ust. 1 pkt 1 załącznika III do dyrektywy 91/676

– Argumentacja stron

107 Komisja uważa, że rozporządzenie w sprawie programów działań, które przewiduje w ust. 1 pkt 3 załącznika 1 zakaz stosowania nawozów niezależnie od warunków klimatycznych i stanu gleby od początku grudnia do końca lutego, nie jest zgodny z art. 5 ust. 4 lit. a) dyrektywy 91/676 w związku z ust. 1 pkt 1 załącznika III do niej. Jej zdaniem ten zakaz nie odzwierciedla warunków klimatycznych panujących w Polsce i w konsekwencji nie zabrania rolnikom użycia nawozów w okresie roku, kiedy rośliny nie są w fazie wzrostu i nie wchłaniają azotu, co powoduje wysokie ryzyko zanieczyszczenia wód poprzez spływ lub wypłukiwanie azotu. Okres wegetacyjny trwa bowiem w Polsce od 180 do 220 dni,

zaczynając się pod koniec marca lub na początku kwietnia i kończąc pod koniec października lub na początku listopada.

108 Komisja odnosi się do tych samych programów działania co przywołane w pkt 88 niniejszego wyroku, które przewidują okres zakazu identyczny z okresem przewidzianym w rozporządzeniu w sprawie programów działań. Dodaje, że programy działania dotyczące regionów zachodniopomorskiego i warszawskiego ustanawiają ponadto okres zakazu, który nie stosuje się do nawozów chemicznych. Trybunał tymczasem już uznał ten rodzaj uregulowania za sprzeczny z dyrektywą 91/676 w wyroku Komisja/Luksemburg (EU:C:2010:379, pkt 54).

109 Rzeczpospolita Polska argumentuje, że niezależnie od rozporządzenia w sprawie sposobu stosowania nawozów, które przewiduje, iż stosowanie nawozów organicznych i mineralnych jest możliwe jedynie w okresie od początku marca do końca listopada, ustawa o nawozach i nawożeniu zakazuje stosowania nawozów w okresach o niekorzystnych warunkach klimatycznych, to znaczy zakazuje stosowania nawozów na glebach zalanych wodą, przykrytych śniegiem, zamrzniętych do głębokości 30 cm oraz podczas opadów deszczu. Skutkuje to faktycznym wydłużeniem okresu, w którym nie można stosować nawozów. Ponadto w obowiązujących programach działań został wydłużony okres zakazu, tak iż nawozy naturalne i organiczne na gruntach ornych stosuje się od dnia 1 marca do dnia 15 listopada, nawozy płynne naturalne na łąkach trwałych i pastwiskach trwałych stosuje się od dnia 1 marca do dnia 15 sierpnia, natomiast nawozy stałe naturalne stosuje się na łąkach trwałych od dnia 1 marca do dnia 30 listopada, a na pastwiskach trwałych od dnia 1 marca do dnia 15 kwietnia i od dnia 15 października do dnia 30 listopada.

– Ocena Trybunału

110 Na wstępie należy zaznaczyć, że art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z ust. 1 pkt 1 załącznika III do niej przewiduje obowiązek zawarcia w programach działania reguł obejmujących okresy, w których stosowanie nawozów jest niewłaściwe, a wręcz zakazane. Trybunał orzekł już, że zakaz stosowania w niektórych okresach w roku jest istotnym przepisem tej dyrektywy, który nie przewiduje wyjątków (zob. podobnie wyroki: Komisja/Luksemburg, EU:C:2010:379, pkt 54, 55, 57; a także Komisja/Francja, EU:C:2014:2152, pkt 58).

111 Rzeczpospolita Polska nie zaprzecza wprawdzie, że zakaz stosowania nawozów w okresie od początku grudnia do końca lutego nie jest wystarczający, twierdzi jednak, że okres ten jest wydłużony w ustawie o nawozach i nawożeniu, która ustanawia ogólny zakaz w okresach o niekorzystnych warunkach klimatycznych.

112 Takie uregulowanie nie gwarantuje jednak stosowania przepisów dyrektywy 91/676 w sposób wystarczająco jasny i dokładny, zgodnie z wymaganiami zasady pewności prawa, która ma szczególne znaczenie przy transpozycji dyrektywy zawierającej przepisy techniczne w dziedzinie środowiska, takiej jak dyrektywa 91/676.

113 Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem państwa członkowskie są bowiem szczególnie zobowiązane do zapewnienia, by przepisy takiej dyrektywy zostały wdrożone w sposób zapewniający im niekwestionowaną moc prawną, z wystarczającą szczegółowością, precyzją i jasnością, tak aby uczynić zadość zasadzie pewności prawa (zob. podobnie wyroki: Komisja/Polska, C-281/11, EU:C:2013:855, pkt 101; a także Komisja/Francja, EU:C:2014:2152, pkt 31 i przytoczone tam orzecznictwo).

114 Co się tyczy obecnie obowiązujących programów działania, które zdaniem Rzeczypospolitej Polskiej wydłużyły okres zakazu stosowania w zależności od rodzaju używanego nawozu i danego gruntu, Komisja słusznie zwraca uwagę, że obejmują one lata 2012–2016, który to okres nie jest przedmiotem niniejszego postępowania w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego.

115 W konsekwencji, co się tyczy wyłączenia nawozów chemicznych z zakazu stosowania przewidzianego w programach działania obejmujących regiony zachodniopomorski i warszawski – okoliczności, której Rzeczpospolita Polska nie kwestionuje – należy przypomnieć, że jak już stwierdzono w pkt 96 i 97 niniejszego wyroku, dyrektywa 91/676 – nie przewidując odstępstw – zobowiązuje państwa członkowskie do ustanowienia okresów zakazu stosowania wszystkich rodzajów nawozów a nie tylko nawozów organicznych (zobacz wyrok Komisja/Luksemburg, EU:C:2010:379, pkt 54, 67). Rzeczpospolita Polska nie zastosowała się tymczasem do tego obowiązku, jeżeli chodzi o regiony zachodniopomorski i warszawski.

116 Należy zatem stwierdzić, że Rzeczpospolita Polska nie dokonała prawidłowej transpozycji przepisów ust. 1 pkt 1 załącznika III do dyrektywy 91/676.

117 W tych okolicznościach trzecia część zarzutu drugiego Komisji jest zasadna.

W przedmiocie części czwartej zarzutu drugiego, dotyczącej niezgodności prawa krajowego i programów działania z ust. 1 pkt 3 załącznika III do dyrektywy 91/676

– Argumentacja stron

118 Komisja zarzuca Rzeczypospolitej Polskiej, że nie zawarła ani w prawie krajowym, ani w programach działania metody, za pomocą której rolnicy mogą obliczyć zapotrzebowanie roślin na azot. Dla umożliwienia realizacji celów programów działania dawki stosowanych nawozów powinny być bowiem obliczane z uwzględnieniem równowagi między ilością azotu z nawożenia i zawartą w glebie a zapotrzebowaniem każdej uprawy na azot.

119 Zdaniem Komisji dziewięć programów działania dotyczących RZGW w Szczecinie, Poznaniu i Wrocławiu nie zawiera żadnej metody określenia bilansu azotu, natomiast trzy programy dotyczące RZGW w Gdańsku zawierają tabele wskazujące maksymalne dawki nawożenia azotem wyrażone w kilogramach na hektar czystego składnika, które są zbyt wysokie i niosą ryzyko nadmiernego nawożenia i zanieczyszczenia wód.

120 Poza tym tabele dotyczące pobrania składników na jednostkę plonu roślin zawarte w programach działania dotyczących RZGW w Gdańsku i Warszawie są bardzo ograniczone i pomijają szereg typowych gatunków roślin uprawianych w tych regionach, jak słonecznik, len i soja.

121 Rzeczpospolita Polska kwestionuje argumenty podniesione przez Komisję. Informuje, że programy działania wprowadzone w latach 2004–2007 i 2008–2011 zawierały wzory pozwalające na przygotowanie przez każdego rolnika bilansu azotu, niezbędnego do przygotowania planu nawożenia.

122 To państwo członkowskie powołuje się na istnienie agrochemicznego systemu obsługi rolnictwa, który jest realizowany przez Krajową Stację Chemiczno-Rolniczą i okręgowe stacje chemiczno-rolnicze wykonujące między innymi badania zasobności gleby i opiniujące plany nawozowe. Ponadto realizowany jest system doradztwa nawozowego przez ośrodki doradztwa rolniczego, które prowadzą szkolenia i oferują bezpośrednie usługi doradcze rolnikom. W promowaniu metod właściwego bilansowania składników pokarmowych i zrównoważonego nawożenia mają również udział jednostki naukowe, w szczególności Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach, który udostępnia specjalistyczne programy komputerowe wspomagające rolników w optymalizacji nawożenia.

123 Rzeczpospolita Polska dodaje w duplice, że wbrew temu, co twierdzi Komisja, ust. 9 załącznika 1 i załącznik 2 do rozporządzenia w sprawie programów działań zawierają informacje o sposobie obliczania bilansu azotu. Zgodnie z tymi przepisami w bilansie azotu uwzględnia się azot zawarty w nawozach, w produktach ubocznych roślin i w opadzie atmosferycznym, jak też w związkach azotu produkowanych naturalnie.

124 Odnosząc się do argumentu, zgodnie z którym dopuszczalne dawki nawozów są zbyt duże względem dawki dostosowanej do średniego plonu pszenicy w kraju, pozwane państwo

członkowskie stwierdza, że zróżnicowanie warunków agrotechnicznych, przyrodniczych i organizacyjnych powoduje zróżnicowanie poziomu plonowania, wobec czego dawki nawozów powinny być dostosowane do potrzeb każdego gospodarstwa, a zalecenia nawozowe nie mogą opierać się na wartościach średniego plonu w kraju.

– Ocena Trybunału

125 Zgodnie z art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z ust. 1 pkt 3 załącznika III do niej środki, które należy włączyć do programów działania, obejmują reguły dotyczące ograniczenia stosowania nawozów opartego na równowadze między przewidywanym zapotrzebowaniem upraw na azot a zasilaniem upraw azotem z gleby oraz z nawożenia (zob. podobnie wyroki: Komisja/Niderlandy, EU:C:2003:532, pkt 71; Komisja/Belgia, EU:C:2005:573, pkt 130).

126 W niniejszej sprawie należy zaznaczyć, że z argumentacji Rzeczypospolitej Polskiej wynika, iż rozporządzenie w sprawie programów działań, które zawiera informacje dotyczące równowagi, o której mowa w art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z ust. 1 pkt 3 załącznika III do niej, jak też system doradztwa rolniczego i specjalistyczne programy komputerowe udostępniane rolnikom w celu określenia ich przewidywanego zapotrzebowania na azot stanowią wystarczające środki transpozycji.

127 Komisja nie przedstawia bowiem powodów, dla których polskie ustawodawstwo i programy działania miałyby nie uwzględniać cech wskazanych w ust. 1 pkt 3 załącznika III do dyrektywy 91/676.

128 Ponadto Komisja nie wykazuje, na czym polega niewystarczający charakter środków podjętych przez Rzeczpospolitą Polską względem celów określonych w dyrektywie 91/676, lecz ogranicza się do krytyki tabel dotyczących pobrania składników na jednostkę plonu roślin, które jej zdaniem są bardzo ograniczone i pomijają pewne typowe gatunki roślin uprawiane w danych regionach.

129 W tym względzie z treści rozpatrywanego przepisu nie wynika, by państwa członkowskie były zobowiązane do określenia w programach działania dokładnych dawek nawożenia dla każdego rodzaju upraw w danym regionie.

130 Punkt 2 załącznika III do dyrektywy 91/676 stanowi wprawdzie, że środki przewidziane w programach działania powinny zapewnić, by dla każdego gospodarstwa rolnego lub hodowlanego ilość odchodów zwierzęcych wykorzystywanych rolniczo każdego roku nie przekroczyła 170 kg azotu na hektar. Niemniej naruszenie tego przepisu, choć było

przywoływane na etapie poprzedzającym wniesienie skargi, nie jest już podnoszone w ramach niniejszej skargi.

131 Uwzględniając akta sprawy i orzecznictwo przypomniane w pkt 104 niniejszego wyroku, należy stwierdzić, że argumenty Komisji są pozbawione dokładności niezbędnej do stwierdzenia uchybienia i nie są poparte odpowiednimi dowodami.

132 Wobec powyższego czwarta część zarzutu drugiego jest bezzasadna.

133 Uwzględniając całość powyższych rozważań, należy stwierdzić, że nie określając w wystarczający sposób wód, które mogą zostać zanieczyszczone azotanami pochodzenia rolniczego, wyznaczając w sposób niewystarczający strefy zagrożenia i przyjmując programy działania przewidziane w art. 5 dyrektywy 91/676, które obejmują środki niezgodne z tą dyrektywą, Rzeczpospolita Polska uchybiła zobowiązaniom spoczywającym na niej na mocy art. 3 dyrektywy 91/676 w związku z załącznikiem I do niej, jak też na mocy art. 5 tej dyrektywy w związku z częścią A pkt 2 załącznika II oraz ust. 1 pkt 1 załącznika III do niej.

W przedmiocie kosztów

134 Zgodnie z art. 138 § 1 regulaminu postępowania przed Trybunałem kosztami zostaje obciążona, na żądanie strony przeciwnej, strona przegrywająca sprawę. Ponieważ Komisja wniosła o obciążenie kosztami Rzeczypospolitej Polskiej, a ta przegrała sprawę w odniesieniu do niemal wszystkich jej zarzutów, należy ją obciążyć całością kosztów.

Z powyższych względów Trybunał (dziewiąta izba) orzeka, co następuje:

1) Nie określając w wystarczający sposób wód, które mogą zostać zanieczyszczone azotanami pochodzenia rolniczego, wyznaczając w sposób niewystarczający strefy zagrożenia i przyjmując programy działania przewidziane w art. 5 dyrektywy Rady 91/676/EWG z dnia 12 grudnia 1991 r. dotyczącej ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego, które obejmują środki niezgodne z tą dyrektywą, Rzeczpospolita Polska uchybiła zobowiązaniom spoczywającym na niej na mocy art. 3 dyrektywy 91/676 w związku z załącznikiem I do niej, jak też na mocy art. 5 wymienionej dyrektywy w związku z częścią A pkt 2 załącznika II oraz ust. 1 pkt 1 załącznika III do niej.

2) W pozostałym zakresie skarga zostaje oddalona.

3) Rzeczpospolita Polska zostaje obciążona kosztami postępowania.

Podpisy

* Język postępowania: polski.